

Katarina Muradyan

Writers Union, Moscow

kmuradyan@mail.ru

August Strindberg och ”skandinavomin”

Strindberg började översättas till ryska på 1890-talet under den ryska ”skandinavomani”-vågen, då hans verk kom ut i tyska och franska utgåvor. De första översättningarna var i stort sett varken exakta eller litterära.

Direkt översättning från svenska utfördes bara av Anna och Peter Ganzen och möjligtvis av Vladimir E. Forsales (under pseudonymen Firsov) – översättare och kritiker, som stod nära redaktionen för tidskriften ”Russkaja Mysl”. Om Forsales vet vi bara att han omnämns i Tjechovs brev och hos några memoarskrivare. Ganzens deltog i Strindbergs samlingsutgåva på 1910-talet. I volym XV, där man publicerade ”Svarta Fanor” i översättning av Zikhareva, står det som en särskild anteckning – ”i nära samarbete med A. och P. Ganzen.”

De flesta andra översättare tolkade Strindberg efter tyska, franska och möjligtvis engelska översättningar. Till exempel så är det inte uteslutet att den första översättningen av romanen ”Röda Rummet” utgick från den engelska licenserade översättningen av Ellie Schleussner 1913. Strindbergs prosa och dramatik översattes också av symbolistpoeten Jurgis Baltrusaitis (1873–1944). Hans av oss kända dramaöversättningar är ”Påsk”, ”Leka med Elden”, ”Fadren” och ”Spöksonaten”.

Strindbergs utsökta nyanserade stil fick hans första översättare att klaga på svårigheter med att överföra den till ryska. V. E. Forsales (Firsov) erkände att Strindbergs sällsynta koncishet, hans egenartade språk och ständiga benägenhet för svenska idiomatiska uttryck, gjorde honom svåröversatt: ”Hur kan man behålla den konstnärliga ljuvligheten i berättelsen när man hela tiden ska byta ut ett enda målade folklig ord mot en lång konstruktion; utelämna komiska och mycket typiska vitsar eller ersätta de svenska fiskarnas originella tal med skriftspråk.”

En annan översättare – Maria Pavlovna Blagovesjenskaja som publicerades både under sitt namn och under pseudonym A. I. Valborg

under den här perioden – tog aktiv del i ett urval av Strindbergs på ryska. Hon var för övrigt också en av de första översättarna av Selma Lagerlöf och Knut Hamsun.

År 1912–1918 i Moskva kom det ut två olika samlingar av Strindbergs verk i urval – den ena var i tolv volymer, den andra i femton. De gavs ut av två kommersiella förlag – ”Vladimir Sablin” och ”Sovremennye problemy”. Enstaka verk kom ut i fickformat. Till exempel ingick pjäserna ”Leka med elden”, ”Fadren” (översatt av J. Baltruschaitis) och ”Kamraterna” (översatt av L. B. Khavkina) i en serie ”Universal’naja biblioteka” på bokförlaget ”Pol’za” (V. Antik och Co. Moskva).

Sovjetisk Strindberg

Under sovjettiden var Strindberg länge bortglömd och utdömd. Hans mentalitet var fullständigt främmande för de styrande organen inom litteratur- och förläggarvärlden. Han rymdes inte inom de ramar för censur och ideologi som då utövade en mycket stark påtryckning på hela den konstnärliga processen.

Desto svårare och mycket dramatiskt blev det för förlaget ”Khudozjestvennaja literatura” år 1986, när ett urval i två volymer skulle förberedas. Redaktören Erna Sjakhova skrev: ”Strindberg gavs inte ut i Sovjetunionen förrän år 1986 (med undantag av två berättelser i en samling av svenska noveller på förlaget ”Khudozjestvennaja literatura” år 1975). Strindberg, Sveriges största och samtidigt, kanske, mest komplicerade och motsägelsefulla författare har haft ett oerhört inflytande på hela den västerländska litteraturen under nyare tid. Han var för två generationer av sovjetiska läsare, känd via rykten, förvrängd av populära legender och etiketter – dekadent, kvinnohatare, mystiker mm. Första försöket att bryta ner det inofficiella förbudet att ge ut Strindbergs verk vidtogs år 1976.”

Förtjänsten av att ha ombesörjt den ryska utgåvan av Strindberg under sovjetisk tid tillkommer en MGU-professor, skandinavisten Vladimir Neustrojev (1911–1986), som inte bara var redaktör utan också skrev en inledningsartikel till detta tvåvolymsurval. Givetvis kunde inte denna utgåva omfatta hela Strindbergs skapanderegister. För att inte tala om sådana verk som ”Tjänstekvinnans son”, ”Inferno”, ”Ockulta dagboken”, ”Legender”, ”Nya svenska öden” och novellcykeln ”Giftas”, som inte kom i fråga för publicering.

Den sovjetiska censuren var hård nog att ställa hinder mellan Strindberg och hans läsare och publik: ”Vi hade allvarliga problem med Strindbergs roman *En dåres försvarstal*, där författarens komplicerade relation med hans första fru Siri von Essen beskrivs. Det krävde av oss enorma ansträngningar för att få trycka den utan utslutningar”

– bekände Erna Sjachova. Men grunden var lagd i alla fall. Strindberg blev rehabiliterad och fick åter ingå i det ryska litterära och dramatiska utbudet.

Efter 11 år publicerade samma förlag en jättevolym av Strindberg, där man på nytt inkluderade "Le Plaidoyer d'un Fou" och "Ensam", men även pjäsförteckningen fylldes på – förutom "Fröken Julie" och "Spöksonaten" innefattades också "Till Damaskus" I–III, "Dödsdansen", "Oväder" och "Pelikanen".

Strindberg i dagens Ryssland

Strindbergs författarskap väcker intresse i Ryssland på nytt i slutet av 1900-talet och början på 2000-talet. Nu översätts han naturligtvis från originalet och har blivit en naturlig del av ryskt kulturliv. Men ännu lever traditionen att översätta Strindberg från andra språk. Till exempel erkände Valerij Molot, bosatt i USA och översättare av Samuel Beckett: "Jag har nyligen översatt Strindbergs "Historiska miniatyrer". Jag översatte den från en tysk utgåva, som var godkänd av Strindberg." Här måste man trots allt ge det rättvisa och påpeka att översättningen är utförd på högsta professionella nivå.

På 2000-talet ger man i stort sätt ut pjäser och prosa. Äntligen börjar man läsa Strindberg och sätta upp på scen. År 2001 gav förlaget "Progress Traditsia" ut prosaurvalet "En häxa". 2002 gav förlaget "Text" ut två urval med kortprosa – noveller och berättelser – "Utveckling" och "Silverträsket". Samma år kom det ut ett urval pjäser, "Gustav Vasa", "Karl XII", "Till Damaskus" i översättning av Aleksandra Afinogenova.

I samband med Strindbergs 150-årsjubileum kom det ytterligare utgåvor år 2009. "Azbuka klassika" gav ut ett urval pjäser, "Dödsdansen" (2008) och även "Ett drömspel" i en separat utgåva i översättning av Aleksandra Afinogenova (2009).

En stor händelse inom teatervärlden i Moskva blev den föreställning av "Pelikanen" som sattes upp 2006 på Teatern "U Nikitskih vorot" av regissören Mark Rozovskij.

Även kommentator- och analytikervärlden har vaknat till liv. År 2009 gav förlaget "Novoje literaturnoje obozrenije" ut en banbrytande monografi, *August Strindberg: "Ansikten och ödet"* av Elena Balsamo – översatt från franska ("Visages et Destin").

Några år dessförinnan – 2003 – hade Ryska Vetenskaps Akademiens förlag publicerat Alfred Macevitchs monografi *August Strindberg – liv och författarskap (1849–1912)*.

Hur har man översatt Strindberg?

Enligt en skarpsynt beskrivning av Nina Berberova, rysk emigrantförfattare: ”ryska översättare – med början från Lermontov har nästan alltid bortsett från översättningens kvalitet och förvandlat utländsk text till en livlös, puritansk, trist variant; berövat den ett leende, om det fanns eller ens antydning om ett sådant”.

Översättarna av gamla skolan tog sig ofta friheten att förkorta texten eller lägga till egna stycken, förvränga författaren och rätta honom efter sin egen vilja. ”Avvikelser från originalen börjar redan med titeln.”

Poeten och memoarskrivaren Vladimir Piast (1886–1940) noterade: ”pjäsen ’Brott och Brott’ satte man en rätt så lyckad titel på – ’Skyldiga – icke skyldiga?’ ”ВИНОВНЫ – НЕ ВИНОВНЫ?”, fast i originalet hette den faktiskt annorlunda”. ”Fröken Julie” fick kallas för ”Grevinnan Julia”, trots att Strindberg inte menade att i titeln avslöja de klasskillnader som utgjorde intrigen i pjäsen. I landsorten, gick den för övrigt som ”Grevinnan och betjänten” ”Графиня и лакей”, ”Mademoiselle Julia”, ”Барышня Юлия”; ”Ungmönen Julia” ”Девушка Юлия”, bara ”Julia”, eller ”Plebejen” och även under titeln ”Bödeln” (fri teatergrupp under ledning av den lokale tragikern Ramazanov, med honom själv i huvudrollen). Den kände skådespelaren Grigorij Ge skrev en egen vaudeville ”Djan Jermolajev”, som flera svenska slavister med rätta har tolkat som en öppen parodi på ”Fröken Julie”. Andrej Kontjalovskij kallade av någon anledning sin föreställning på moskvateatern ”Na Maloj Bronnoj” för ”Miss Julie”, som han tyckte att det egentligen vore rättare att kalla ”Барышня Жюли” – ”Mademoiselle Julie”. Antagligen verkade de gamla översättningarna som han fick tag i för arkaiska för honom. Den moderna översättningen av Elena Sourits hittade han inte eller förkastade av annan anledning. Till slut gjorde regissören sin egen variant av skådespelet, som han byggde på en modern engelsk översättning.

”Hemsöborna” blev ”Öborna” ”Островитяне”, och då förlorade titeln både sitt etnografiska och geografiska innehåll. Pjäsen ”Kamraterna” gick ut på ryska under namnet ”Likaberättigande”, ”Равноправие”. ”Fadren”, förutom i översättningar av V. Sablin och J. Baltruschaitis, hade ännu en titel på ryska – ”Utanför lagen”, ”Вне закона”. Pjäsen ”Fordringsägare” översattes som ”Långivarna”, ”Займодавы”, och ”Fordringsägarna” ”Кредиторы”. Novellcykeln ”Giftas” ”Браки” – översattes som ”Skisser ur äktenskapsliv” ”Очерки из брачной жизни” och som ”Äktenskapsidyller” ”Супружеские идиллии”.

Jämförelser och kommentarer

Om man jämför översättningarna från olika epoker – de allra första och de allra senaste – upptäcker man olika sätt att hantera originalet. En av de första översättningarna av romanen "Röda rummet" utfördes av A. Kojranskij och publicerades i August Strindbergs samlade verk år 1911 i volym 4. Nästa översättning utfördes av K. Teliatnikov och publicerades i ett tvåvolymsurval 1986.

Utän att gå in på detaljer kan man konstatera att den tidigare översättningen lider av lexikaliska brister – inexaktheter och luckor, och av det som är mest typiskt för en äldre översättarskola, geografiska och etnografiska fel. Det som var svårast för översättarna var realia – namn på gator, parker, stadsdelar, torg och platser.

Eftersom Strindbergs samtida Stockholm har en betydelsefull roll i romanen *Röda rummet* är det lika angeläget att lägga stor vikt på det i översättningen och i analysen av den. Men även i fråga om den nya översättningen av *Röda rummet* finns mycket att säga om samma problem.

Skandinavisk realia

All realia överhuvudtaget – oavsett om den är geografisk, etnografisk eller samhällspolitisk, även personliga namn – utgör ett evigt diskussionsämne i översättarkretsar.

Enligt nya regler översätter man inte gatunamn, utan translittererar, med undantag för sådana som bär med sig ett särskilt semantiskt innehåll. Till exempel – om vi översätter Hötorget som "Sennaja plosjad" – blir det förvirrande och då är man tvungen att hela tiden precisera att det handlar om Hötorget i Stockholm och inte till exempel i St:Petersburg. Enligt samma princip är det inte lämpligt att översätta Humlegården med "Khmelnoj sad".

Hur ska man göra med namn på populära nordiska varumärken på till exempel brännvin eller butiker som Myrorna? Å ena sidan kan man försöka översätta "Myrorna" som en "Комиссионный магазин" eller second hand affär, men då förlorar man humorn i namnet.

Hur ska man återge namn på teatrar och andra institutioner – Teater Unga Klara, Dramaten, Lilla teatern – ska man översätta dem eller bara translitterera? Lika svårt kan det vara att översätta olika yrken och befattningar. Ett typiskt exempel är Ibsens huvudperson "Строитель Сольнес" – "Byggnadsarbetaren Solness" 1892 eller "The Master builder" – som hos Ibsen heter "Bygmester Solness" – men om man skulle närma sig originalet i rysk översättning blir han – "Строительный подрядчик Сольнес" – "Byggnadsentreprenör Solness".

I romanen *Röda rummet* ger olika myndighetsnamn utrymme för fantasi. Som till exempel i en gammal översättning förekommer det: "Kansliet för Skatternas påläggande" som översattes som "канцелярия прямых налогов" – "Direktskatt-kansli", "Generaldirektionen för Ämbetsmännens Pensioner" översattes som "Главное управление по чиновничьим пенсиям" – "Huvudförvaltning för tjänstemäns pension", "Kollegiet för Utbetalandet av Ämbetsmännens löner", översattes som "управление по чиновничьим окладам" – "Tjänstemäns Lönekansli" och massa andra myndigheter.

I den nya översättningen kallas dessa myndigheter för "Канцелярия по налогообложению" – "Skatteverket", "Генеральная дирекция чиновничьих пенсий" – "Högsta myndighet för tjänstemäns pension", "Коллегия выплат чиновничьих окладов" – "Tjänstemäns löneförvaltning" och så vidare.

I Selma Lagerlöfs texter finns på samma sätt många översättningsmoment som kan diskuteras. Till exempel hur man ska översätta namn på gamla kortspel, om "Snipp snapp snorum" och "Svälta räv"? I "Ett barns memoarer" nämns kyrko- och civiltitlar, som saknar motsvarighet i ryska språket. Till exempel regementskrivare, komminister, fjärde provpredikant och så vidare. Är det rimligt att förvandla en prost till "huvudpastor i en lutheransk kyrka"? Eller ska man låta både prosten och katekesen stå och göra en fotnot till dem? Ska man ha kvar S:t Göran eller förvandla honom till den Helige Georgij?

Misstag

Grova lexikaliska missar sticker i ögonen när man läser "Hemsöborna" i den gamla översättningen av A. Vladimirova. Till exempel i början av första kapitlet: "Och på tullbryggan stodo lotsar och vaktmästare och grinade åt manövern, när ekan gick över stag och länsade ner åt Saltsäcken". "На таможенном мостике стояли Лотан и Цёлнер и зубоскалили, глядя на этот маневр, когда лодка прошла через штаг и ее отнесло".

I den nya översättningen av F. Zolotarevskaja låter samma fras mera exakt: "Голпившиеся на пристани лоцманы и таможенные надзиратели посмеивались, наблюдая за маневрами Карлссона, который ухитрился поставить лодку против ветра, так что она накренилась и бортом зачерпнула воду".

Hur kunde lotsar och vaktmästare översättas som personnamn, det är helt ofattbart!

Och sådana fel förekommer jämt och ständigt. När allt kommer omkring så blir originalet mera främmande med ytterligare ett språk som mellanhand i översättningen.

Men det vore naivt att förmoda att grova fel bara finns i gamla översättningar. Exempel på översättningsfel och lapsusar hänvisar samma Erna Schakhova till i sin artikel "Redaktörens roll i bokutgivningen". Utan att gå in på detaljer – det är stilistiska och lexikaliska fel det handlar om – disproportion, brytning av rytmsekvenser, innehållsförvrängning. Fall då till exempel översättarna inte förstår att de har stött på ett Bibelcitat och behandlar det som en formell fras.

Oavsett alla fel och missförstånd förtjänar dock Strindbergsöversättarna att bli ihågkomna och att deras erfarenheter analyseras. Särskilt eftersom det knappast är möjligt att göra upptäckter eller genombrott inom översättning, lika lite som i vetenskapligt arbete, utan att man tar hänsyn till andra generationers erfarenhet.

Sammanfattning

Man kan inte förvänta sig att Strindbergs samlade verk kommer att ges ut på ryska under de närmaste åren. Men att successivt, steg för steg, fylla på tillgången till hans verk på ryska och att göra Strindberg till en beståndsdel i den ryska kulturen – det är en hedersuppgift som är helt möjlig att genomföra.

Litteratur

Август Стриндберг. Избранные произведения в двух томах. Москва, "Художественная литература", 1986.

Август Стриндберг. Слово безумца в свою защиту. Одинокий. Пьесы. Москва, "Художественная литература", 1997. 560 с.

Август Стриндберг. Полное собрание сочинений. Том 4. Издание В.М.Саблина. Москва. 1911.

Август Стриндберг. Полное собрание сочинений. Том X. Издание В.М.Саблина. Москва. 1911.